

WINNAAR VAN DE
PULITZER PRIZE

Richard
Russo

ERGENS
ANDERS

ROMAN | SIGNATUUR

‘Er is een dunne scheidslijn tussen moederen en bemoederen, een onderscheid dat Russo op meesterlijke wijze verkent in dit charmante en diepzinnige boek.’ – *The Bookseller*

Over het boek

Iedereen die bekend is met Russo's werk zal Gloversville, ooit beroemd om zijn productie van handschoenen en andere lederwaren, herkennen. Hier groeide de auteur op, de enige zoon van een eierzuchtige moeder en een charmante, onhandige vader die allebei zijn geboren in deze hechte gemeenschap. In zijn kindertijd moest voorspoed onverbiddeijk plaatsmaken voor armoede en ziekte – de looierijen verdwenen – en had men moeite de eindjes aan elkaar te knopen.

Russo heeft een hartverscheurend verhaal geschreven over zijn moeder, wat hij pas heeft kunnen doen nadat ze was overleden. Dit memoir zal veel bij lezers losmaken, omdat we nu eenmaal allemaal een moeder hebben of hebben gehad – zij het lang niet allemaal een met een obsessieve-compulsieve stoornis.

‘Het komt niet vaak voor dat een auteur zó openhartig schrijft over de werkelijkheid achter de verbeelding. Over zijn levenswerk en de persoon die hem inspireerde. En dat is precies wat Richard Russo in zijn memoir *Ergens anders* doet.’ – *The Washington Post*

De pers over het boek

‘Een stijlvol memoir over een koppige moeder. Meelijwekkend en grappig, emotioneel ondoorgrondelijk en sterk verwoord.’ – *Publishers Weekly*

‘Bevrijding is altijd de beloning in een verhaal van Russo. Nergens zien we dat duidelijker dan in *Ergens anders*, een dapper boek waarin de auteur verlies ombuigt in voordeel, lijden in wijsheid, en een gebroken moeder in een muze.’ – *The Washington Post*

‘Russo houdt krankzinnige anekdotes en een diepe sympathie voor menselijk falen deskundig in evenwicht.’ – *People*

‘Het is mogelijk een bevestiging voor Russo en zijn vrouw dat hun huwelijk ruim drie decennia van enorme spanning van zijn moeder

heeft overleefd en dat hij daarbij nog in staat was om acht voortreffelijke romans te produceren. En nu, uit dit alles, dit even voortreffelijk memoir.' – *Chicago Sun Times*

Over de auteur

Richard Russo (1949, Johnstown) woont met zijn vrouw aan de kust van de Amerikaanse staat Maine en in Boston. Zijn romans *Empire Falls* (Signatuur, 2004) en *Brug der zuchten* (Signatuur, 2008) kwamen allebei op de Nederlandse bestsellerlijst terecht. Voor *Empire Falls* won hij de prestigieuze Pulitzer Prize. Ook zijn romans *Het inzicht van Griffin* en *Schadevolle jaren* verschenen in respectievelijk 2010 en 2011 bij Signatuur.

Van dezelfde auteur

Empire Falls
Brug der zuchten
Het inzicht van Griffin
Schadevolle jaren

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de romans en literaire thrillers van uitgeverij Signatuur? Meldt u zich dan aan voor de literaire nieuwsbrief via onze website www.uitgeverijsignatuur.nl.

Copyright © 2012 by Richard Russo
Oorspronkelijke titel: Elsewhere
Vertaald uit het Engels door Kees Mollema
© 2013 Uitgeverij Signatuur, Utrecht en Kees Mollema
Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: Wil Immink Design
Omslagbeeld: Courtesy of the author
Typografie: Pre Press Media Groep, Zeist

ISBN gebonden editie 978 90 5672 468 9
ISBN e-book 978 90 449 6928 3
NUR 302

Vertaling fragment *Hotel du Lac*: Eva Wolff, 1985.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Richard Russo

Ergens anders

Vertaald door Kees Mollema

SIGNATUUR

Proloog

Toen een vriendin van mij een paar jaar geleden op de New York State Thruway een bord passeerde waarop CENTRUM VAN DE LEERVERWERKENDE INDUSTRIE stond te lezen, meende ze *leed-verwerkende* te zien staan en dacht ze: dat is vast waar Russo vandaan komt. Ze had gelijk. Ik kom uit Gloversville, een paar kilometer verder naar het noorden, in de uitlopers van de Adirondacks; een plaatsje waarover je gemakkelijk grappen kunt maken, tenzij je er woont, zoals sommige familieleden van mij.

Het stadje is niet altijd onderwerp voor grappen geweest. In de gloriejaren werden negen van de tien paar chique handschoenen die in de Verenigde Staten werden verkocht daar gemaakt. Aan het einde van de negentiende eeuw waren ambachtslieden uit heel Europa erheen getrokken en tientallen jaren produceerden ze handschoenen die tot de beste van de wereld werden gerekend. In die tijd bestond er een gilde van handschoensnijders en je moest, net als mijn grootvader van moederskant, eerst twee of drie jaar als leerling werken. De belangrijkste gereedschappen van een volleerde handschoensnijder zijn zijn ogen, zijn ervaring met dierenhuiden en zijn verbeelding. Het was mijn grootvader die me mijn eerste lessen in de kunst gaf – al betwijfel ik of hij dat zelf zo zou hebben verwoord – door uit te leggen hoe je uit een onvolmaakte huid iets kunt maken wat werkelijk goed en mooi is. Nadat de huiden zijn gelooid, maar nog vóór ze bij de snijder belanden, worden ze gerold, geborsteld en afgewerkt tot ze glad en uniform zijn, maar natuurlijke huiden bevatten onvermijdelijk onvolkomenheden. De echte vakman, zo legde hij me uit, werkt om die onvolkomenheden heen en bedenkt hoe hij

ze weg kan werken in de natuurlijke plooiën of naden van een handschoen. Elke huid stelde je voor problemen die een creatieve oplossing vereisten. Een handschoensnijder moest niet alleen zo veel mogelijk handschoenen uit een huid kunnen halen, maar tegelijkertijd het aantal onvolkomenheden zien te minimaliseren.

In Fulton County werd al leer gelooid, waarbij de bast van de Canadese den werd gebruikt, voordat de Verenigde Staten zich van Engeland afscheidden. Gloversville en het nabijgelegen Johnstown produceerden niet alleen handschoenen, maar allerlei lederwaren: schoenen, jassen, handtassen en meubilair. Toen mijn grootvader van vaderskant, die uit het Italiaanse Salerno kwam, hoorde hoeveel ambachtslieden naar deze plek waren gegaan, trok hij naar het noorden, in de hoop er de kost te kunnen verdienen met de verkoop van handgemaakte schoenen. In New York nam hij de trein naar Albany, ging toen naar het westen tot aan het gehucht Fonda aan het Barge Canal, vanwaaruit hij de goederenspoorlijn volgde naar Johnstown in het noorden, waar ik enkele decennia later werd geboren. Wist hij werkelijk waar hij terecht zou komen of hoe zijn leven eruit zou zien? Geen idee. Een van de weinige bezittingen die hij uit zijn thuisland had meegenomen was een operacape.

De timing van beide mannen was beroerd. De vader van mijn vader kwam er al snel achter dat Fulton County in niets leek op Manhattan, of zelfs maar Salerno, en dat slechts een handjevol mannen in zijn nieuwe woonplaats dure, op maat gemaakte schoenen kocht. De meesten kochten goedkope, machinaal gemaakte schoenen, dus er zat voor hem niets anders op dan schoenmaker te worden. En tegen de tijd dat mijn moeders vader vanuit Vermont in Gloversville aankwam, lag het ambacht van handschoensnijder al onder vuur. Na de Eerste Wereldoorlog werden de meeste handschoenen al rond een sjabloon gesneden (voor een maatje 6 werd een maat 6-sjabloon op het leer gelegd en uitgeknipt). En toen hij na de Tweede Wereldoorlog thuiskwam, was het proces al grotendeels gemechaniseerd, met stansmachines die razendsnel één bepaalde handschoenmaat

uitstansten. De operateur hoefde alleen maar de gelooide huid onder het levensgevaarlijke mes te schuiven en aan een hendel te trekken. Ik werd in 1949 geboren en destijds was er al niet veel vraag meer naar handgemaakte handschoenen of schoenen, maar mijn beide grootvaders hadden zich destijds al lang en breed in Fulton County gevestigd, een onzekere toekomst in het verschiet. Ze hadden hun gezinnen gesticht, dus bleven ze waar ze waren. In de eerste helft van de twintigste eeuw raakte het looien met chroomzouten in zwang, een chemische behandeling die het leer soepeler en waterafstotend maakt. Dat versnelde het hele proces enorm en verdrong het looien met natuurlijke zuren, waardoor de looierijen nog gevaarlijker werden, niet alleen voor de arbeiders, maar voor iedereen die erbij in de buurt woonde, vooral stroomafwaarts. Snelheid, efficiency en technologie hadden gezegevierd over kunst en vakmanschap, om nog maar te zwijgen over de volksgezondheid.

Tussen 1890 en 1950 verdienden de inwoners van Gloversville evenwel goed, sommige zelfs meer dan goed. Rijd maar eens over Kingsboro Avenue, die parallel loopt aan Main Street, en werp een blik op de mooie oude vrijstaande huizen, die op ruime afstand van de straat zijn gebouwd; dan krijg je een idee van de voorspoed die in elk geval de gefortuneerden tot aan de Tweede Wereldoorlog ten deel is gevallen. Zelfs het centrum van Gloversville, dat in de jaren zeventig nog het meest op het geruïneerde, naoorlogse Dresden leek, vertoont nog kenmerken van die welvaart. De Andrew Carnegie Gloversville Free Library is prachtig om te zien en de oude middelbare school, op een lage heuvel gebouwd, getuigt van een gemeenschap die niet alleen in zichzelf geloofde, maar ook dacht dat de goede tijden zouden voortduren. Op het glooiende gazon voor de school staat een standbeeld voor Lucius Nathan Littauer, een van de rijkste mannen uit de regio, die met gestrekte armen naar de indrukwekkende, marmeren gevel van de nabijgelegen Eccentric Club lijkt te wijzen; een club die hem als lid weigerde omdat hij een Jood was. Verderop in de straat staat het recentelijk gerestaureerde Glove Theatre, waar ik als puber zo'n beetje elke zaterdagmiddag

te vinden was. Er stond ook een charmant oud hotel, het Kingsboro, met een elegante eetzaal waar monseigneur Kreugler, bij wie ik misdienaar was geweest in de Heilig Hart-kerk, na zijn laatste zondagsmis altijd jour hield. Toen het eenmaal was gesloopt, moesten bezoekers voortaan in Johnstown overnachten, verderop aan de snelweg die Gloversville nieuw leven had moeten inblazen maar die het, zoals te verwachten was, mogelijk maakte om het stadje voorbij te razen zonder te stoppen of zelfs maar vaart te minderen, op weg naar Saratoga, Lake George of Montréal.

Hoe snel had het zich allemaal voltrokken. In de jaren vijftig stonden de straten in het centrum op zaterdagmiddag vol auto's, met bekenden die elkaar toeterend begroetten. Er liep zoveel winkelend publiek op de trottoirs dat ik als jochie, ingeklemd tussen de langere volwassenen, op mijn moeder – zelf ook niet al te groot – moest vertrouwen om ons van de ene winkel naar de andere of, nog riskanter, naar de overkant van Main Street te loodsen. Vaak, als we wat we onze wekelijkse 'klusjes' noemden hadden gedaan, gingen mijn moeder en ik naar Pedrick's, een donker en koel restaurant dat naast het gemeentehuis stond. Het was in mijn jeugd de enige zaak die over airconditioning beschikte, en er was een lange, dunne muur met een luikje om frisdrank en cocktails uit de ruige bar ernaast door te geven naar het meer respectabele restaurant. In die tijd zat Pedrick's altijd stampvol, zelfs halverwege de zaterdagmiddag. Bij elk zitje hing een mini-jukebox aan de muur, met pagina's vol liedjes, waarin je mechanisch kon bladeren. De liedjes die je koos – vijf voor een kwartje, als ik het me goed herinner – werden afgespeeld op de grote jukebox die langs de tegenovergelegen muur stond. We lieten altijd voor een kwartje muziek afspelen, terwijl we genoten van onze frisdrank, die zo koud werd geserveerd dat je tanden er pijn van deden. Maar soms werd de muziek overstemd door rauw gelach van mannen in de bar, als er een wedstrijd van de Yankees op de tv te zien was, en als iemand een homerun sloeg, wist iedereen in het restaurant dat meteen. Ik herinner me dat ik aandachtig luisterde naar die mannenstemmen en probeerde die

van mijn vader eruit te pikken. Hij en mijn moeder waren gescheiden toen ik nog klein was, maar hij woonde in die tijd nog wel in het stadje en ik stelde me altijd voor dat hij daar zat, aan de andere kant van die muur in Pedrick's.

Ik vermoedde bovendien dat mijn moeder, als ze niet met mij opgezadeld was geweest, zelf ook liever daar had gezeten. Ze hield van mannen en van hun gezelschap en in het restaurant zaten vooral vrouwen, kinderen en ouderen. Hoewel ik het niet onder woorden had kunnen brengen, kreeg ik duidelijk het idee dat de muur tussen fatsoen en lol inderdaad flinterdun was. Ook in de bar stond een jukebox en die werd soms zo hard gezet dat hij wedijverde met die aan onze kant van de muur, en dan zei mijn moeder dat het tijd was om te gaan, alsof ze bang was dat de muur zou instorten. Als de muziek zo hard werd gezet, betekende dat voor haar maar één ding: er waren daar mensen aan het dansen, of het nu halverwege de middag was of niet, en als ze erbij was geweest, dan zou ze zelf ook hebben gedanst. Ruim tien jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog heerste in Gloversville nog steeds een feeststemming. De normale zaterdagse feestelijkheden gingen meestal door tot aan de laatste ronde, en vaak ook daarna, waarbij de welvarende inwoners dansten en dronken in de Eccentric Club, de middenklasse in de gewone bars aan Main Street zat of, in de zomer, in het strandpaviljoen bij het nabijgelegen Caroga Lake, en de armen (vaak de meest recent gearriveerde immigranten met de laagst betaalde baantjes in de looierijen) in de dranklokalen aan het zuidelijke deel van Main Street. Dat deel van de stad werd ook wel 'de onderbuik' genoemd en de arrestaties wegens dronkenschap, onfatsoenlijk of agressief gedrag die hier werden verricht, haalden veel vaker de maandagochtendkrant dan vergelijkbare incidenten in de Eccentric Club.

Rond 1967, het jaar waarin ik mijn middelbare school afronde, had je een mitrailleur leeg kunnen schieten op Main Street zonder iemand in gevaar te brengen. Op zaterdagmiddag waren de trottoirs uitgestorven en zochten de mensen, die opeens veel minder te besteden hadden, hun heil bij de goedkope discount-

winkels die langs de snelweg uit de grond waren gestampt. De gevelreclame van het Glove Theatre droeg nog de titel van de laatste film die er was vertoond, maar er ontbraken zoveel letters dat niet viel te raden welke dat was geweest. Werkloze mannen kwamen tevoorschijn uit de poolhal of uit een van de smerige kroegen die goedkoop tapbier en maagzweerjajem schonken, en knipperden tegen het middaglicht, onvast op hun benen. Ze staken een sigaret op en tuurden dan naar het einde van Main Street, eerst in de ene en dan in de andere richting, alsof ze zich afvroegen waar iedereen in godsnaam opeens was gebleven. In die tijd was het restaurant van Pedrick's al gesloten, maar omdat ik die zomer achttien was geworden, was de andere kant van de muur geen verboden gebied meer voor mij. Maar inmiddels was het in de bar net zo stil als in een bibliotheek. Op de televisie waren nog steeds wedstrijden van de Yankees te zien, maar Mantle en Maris en Yogi en Whitey Ford waren allemaal met pensioen en hun gouden jaren lagen, net als die van Gloversville, ver achter ons. Het handjevol grijze, eenzame drankorgels draaide zich om op hun kruk, telkens als de deur openging, alsof het mogelijk was dat het verleden uit het felle daglicht binnen zou komen slenteren met een staart van tiendollarbiljetten in zijn kielzog. Die zomer van '67 stak ik af en toe mijn hoofd bij Pedrick's naar binnen om te zien of mijn vader er aan de bar een Utica Club-biertje zat te drinken. Maar net als de tijd zelf had ook hij niet stilgestaan.

Wat was er gebeurd? Een hoop. Na de Tweede Wereldoorlog droegen mannen geen hoeden meer en zagen vrouwen af van het dragen van chique handschoenen. Jackie Kennedy droeg ze toen haar man werd ingezworen, en daarmee keerde het tij voor even, maar de trend bleek onstuitbaar. Ook werden handschoenen steeds vaker in het buitenland gemaakt, waar de loonkosten laag waren. Gloversville ging op de fles, precies op de manier waarop Mike Campbell zijn bankroet verklaart in Hemingways *En de zon gaat op*: 'geleidelijk en dan opeens'. Het 'reusachtige, zuigende geluid' van de globalisering had al decennia daarvoor

in Gloversville geklonken. Mijn moeders vader die, hoewel hij in twee wereldoorlogen had gevochten, voor communist was uitgemaakt vanaf de kansel van de Heilig Hart-kerk omdat hij vakbondslid was, zag het al aankomen, nog voordat de inferieure, in Azië gemaakte handschoenen in de werkplaatsen verschenen, waar er een paar knoopjes op werden genaaid en ze van het stempel MADE IN GLOVERSVILLE werden voorzien. Rond Thanksgiving, het begin van de slappe tijd voor de branche, werd het personeel van de leerwerkende bedrijven ontslagen, en elk jaar duurde het langer voor de arbeiders werden gevraagd weer aan de slag te gaan. Erger nog, ze werden niet allemaal tegelijk opnieuw aangenomen, en op die manier konden de directeuren hun personeel inwrijven dat de zaken er nu anders voor stonden. Producten aan het einde van de lopende band zien te krijgen, dat was het enige wat telde, niet de kwaliteit ervan. De Aziaten en Indiërs deden immers hetzelfde als de plaatselijke pummels, maar voor een kwart van de kosten.

Mijn grootvader, die van de Stille Zuidzee was teruggekomen met malaria en snel daarna longemfyseem kreeg, was toen al te ziek om zich ertegen te verzetten. Hij bleef werken zoals hij altijd had gewerkt, weigerde broddelwerk te leveren en verdiende als gevolg daarvan veel minder dan de collega's die hun werk met de Franse slag deden. De bazen konden hem uitbuiten, hem de huiden met de meeste onvolkomenheden geven en hem behandelen als een robot, in plaats van als de vakman die hij was, maar hij beweerde altijd dat er één ding was waartoe ze hem niet konden dwingen: slecht werk leveren. Maar dat hoefden ze natuurlijk ook niet. Je hoefde hem maar te zien hijgen met zijn smalle, ingevallen borst, vechtend om zuurstof in zijn haperende longen te krijgen, om te weten dat hij niet lang meer een probleem zou zijn, voor wie dan ook. Zijn vrouw, die eveneens de Grote Depressie had meegemaakt, begreep al dat de toekomst weinig rooskleurig zou zijn. Elk jaar begon ze eerder met het aanleggen van haar voorraadge gele bonen en tonijn in blik, omdat ze wist dat de periode van werkloosheid langer zou duren dan voorheen, en dat haar man, die nu met de dag zieker werd, als een

van de laatsten gevraagd zou worden weer aan het werk te gaan. Zelfs Jezus kon op enig moment niet méér doen met brood en vissen dan wat mijn grootmoeder met een pond spek voor elkaar toverde. Toch was het een kwestie van tijd.

Niets daarvan had veel effect op mij. Als jongen in Gloversville was ik zo gelukkig als maar kon. Mijn moeder en ik woonden in Helwig Street, in een dubbele woning, samen met haar ouders. Zij woonden beneden, in een tweekamerappartement met badkamer, mijn moeder en ik in een identiek appartement erboven. Mijn grootvader, die nooit eerder iets had gekocht wat hij niet contant kon afrekenen, had het huis gekocht, zo vermoed ik, omdat het huwelijk van zijn dochter op de klippen was gelopen en omdat hij wist dat zij en ik een plek nodig hadden om te wonen. Het stukje Helwig Street waar we woonden was gemeedelijk, met een kruidenier op de hoek schuin tegenover ons. Mijn moeders zus woonde met haar gezin om de hoek, op Sixth Avenue, en dat betekende dat ik omringd door neven en nichten opgroeide. Op de kleuterschool en toen ik in de eerste klas zat, bracht mijn moeder me elke ochtend te voet naar school. 's Middags haalde ze me weer op en in de zomer gingen we vaak naar een mooi parkje, een paar straten verderop. In het weekend nam mijn grootvader me regelmatig op sleeptouw, dan gingen we de stad in om *peatles* te halen; zo noemde hij pinda's die nog in hun rode velletje zaten. Op de terugweg gingen we dan vaak langs bij vrienden, die op hun veranda's zaten. Toen ik oud genoeg was voor mijn eerste fiets en de wereld buiten Helwig Street begon te verkennen, ontdekte ik de magie van honkbal en dus verdween ik samen met vrienden, met een slaghout over mijn schouder en mijn handschoen aan het stuur, voor hele ochtenden, of middagen, of allebei. Bij mijn tante hing een basket aan de garage en tijdens de lange winters maakten mijn neef Greg en ik de oprit zorgvuldig sneeuwvrij, zodat we konden basketballen, zelfs als het zo koud was dat het net bevroor en we niet meer konden dribbelen met de bal. Als de herfst aanbrak harkte ik bladeren, een klusje dat mijn grootvader eigenlijk het liefst zelf deed, hoewel hij er soms niet genoeg lucht voor had. Dikwijls begon hij

eraan en maakte ik de klus af, terwijl hij achter het huis, waar mijn grootmoeder hem niet kon zien, stiekem een sigaret rookte. 's Zomers maaide ik gazons en in de winter schoof ik sneeuw van de trottoirs. Een Amerikaanse kindertijd, typisch voor de jaren vijftig en voor de lagere middenklasse die nu amper nog lijkt te bestaan, in een plaatsje dat toen doodgewoon leek en niet, zoals nu, evenzeer bedreigd als een kanarie in een kolenmijn.

Wat aan bod komt in dit *memoir* – ik weet niet hoe ik dit gedenkschrift anders moet noemen – is een verhaal over kruispunten: in plaats en tijd, privé en publiek, gedeelde lotsbestemmingen en gebrekkige toewijding. Het is meer mijn moeders verhaal dan het mijne, maar het is toch ook mijn verhaal, want tot voor een paar jaar geleden was ze zelden afwezig in mijn leven. Het gaat over haar karakter, maar ook over waar ze opgroeide, waarvan ze wegluchtte en waarnaar ze keer op keer terugkeerde, over tegenstrijdigheden die ze niet kon oplossen en dus aan mij doorgaf, hoewel ze maar al te goed wist dat ik me erin zou vastbijten, net zoals een hond zich vastbijt in een bot, knauwend, het begraaft en weer opgraaft en er weer op knauwt, tot er niets van over is, afgezien van splinters en bloedend tandvlees.

Ik blijf maar denken aan die muur in Pedrick's, die het restaurant van de bar scheidde. Hoe weinig afstand er was tussen waar ze was en waar ze wilde zijn. Hoe flinterdun moet die muur hebben geleken voor haar, als de muziek en het gelach er zo duidelijk doorheen konden sijpelen. Maar mijn moeder schatte de dingen altijd verkeerd in – niet alleen afstanden en windrichtingen, maar ook de onoverkomelijkheid van de barrières die tussen haar en wat ze zo wanhopig wenste stonden. Ik kan het weten. Ik was er een van.

Onafhankelijkheid

De nacht voordat we mijn moeders as uitstrooiden in Menemsha Pond op Martha's Vineyard, had ik een droom waarin ze levendig voorkwam. Sinds haar overlijden in juli bezocht ze me regelmatig in mijn slaap, en nu was het de laatste week van december. Was er een taak die ik had nagelaten te doen, afgezien van het uitstrooien van haar as? Een andere, onderbewuste reden dat ze mij met een bezoek vereerde? Er was een hoop gebeurd sinds juli. Ik had een lange tournee achter de rug om een boek te promoten, onze dochter Kate was tijdens Thanksgiving getrouwd in Londen en we waren net op tijd teruggekomen voor de drukte rond Kerstmis. Voelde ze zich in de steek gelaten? Dat was natuurlijk een andere manier om me schuld bewust af te vragen of ik haar nu ze dood was verwaarloosde, zoals ik zo vaak had gedaan tijdens haar leven.

We hadden het uitstrooien van haar as zo lang uitgesteld omdat mijn twee dochters erbij wilden zijn. Emily was zojuist begonnen aan haar baan in een boekwinkel bij Amherst en vond niet dat ze vrij kon vragen tot na de drukte rond de feestdagen. En Kate en haar echtgenoot Tom, nog in hun wittebroodsweken, konden pas na de kerst een vlucht naar de Verenigde Staten boeken. Zodoende kwamen we bij elkaar op het eiland in de week tussen kerst en oud en nieuw om gestand te doen aan wat wij als onze laatste belofte aan mijn moeder waren gaan zien; de laatste in een lange, ononderbroken reeks verplichtingen die er zolang als ik me kon herinneren was geweest.

In de droom waren mijn moeder en ik te voet op weg naar een of ander vaag reisdoel waarover we kennelijk overeenstemming

hadden bereikt. Dat we überhaupt waren gegaan, moet mijn idee zijn geweest, want ik voelde me nogal schuldig dat het zo lang duurde, dat ik de weg niet wist en dat we verschillende keren verkeerd waren gelopen. Natuurlijk was het altijd al, sinds ik in 1967 mijn rijbewijs had gehaald, mijn taak geweest om mijn moeder, die niet kon rijden, te brengen waar ze moest zijn: de groenteboer, de dokter, de kapper; dus in die zin was de droom gestoeld op de realiteit. Vreemder en verontrustender was dat ik de weg kwijt was, omdat het altijd mijn taak was geweest om de weg te weten. Mijn moeder had een legendarisch gebrek aan richtingsgevoel, iets waarover we vaak grapjes maakten, door te zeggen dat de naald van haar kompas steevast naar het zuiden wees. Ongetwijfeld had het gevoel van hulpeloosheid en de weg kwijt te zijn te maken met haar toestand in de lange maanden voorafgaand aan haar overlijden. Nadat de dokters hartfalen bij haar hadden vastgesteld, hadden ze haar nog maximaal twee jaar gegeven en dat betekende dat ze voor het eerst in tientallen jaren ergens alleen naartoe zou gaan.

In mijn droom was ze niet stervende, hooguit zwak en vermoeid, terwijl we voortsjokten door de donker wordende straten, op zoek naar wegwijzers en oriëntatiepunten die er niet waren. Uiteindelijk kon ze niet verder en moest ik haar dragen. In het begin was dat geen probleem. Mijn moeder was altijd tener geweest en nu was ze zelfs mager, terwijl ik gespieerd was door tennis en hardlopen. Maar geleidelijk begon ik haar uitputting te voelen, evenals haar boosheid omdat ik ons in deze penibele situatie had gebracht. Er was niemand anders, alleen wij tweetjes, in de verlaten straten die zich eindeloos uitstrekten, dus er zat niets anders op dan maar voort te ploeteren.

Dat was mijn droom. Mijn moeder en ik die maar doorploeterden, voor altijd, tot ik eindelijk wakker werd en me realiseerde dat ze al sinds de zomer dood was, dat in werkelijkheid de last van haar lange ziekte en haar nog langduriger gevoel van ongeluk van haar schouders waren gevallen. En van de mijne.

Sommige dromen hoef je niet uit te leggen, en dit was er zo een.

Van jongs af aan was mijn moeder op weinig dingen zo gesteld als op wat ze zag als haar onafhankelijkheid. Bij de scheiding van mijn vader was afgesproken dat hij zou bijdragen aan mijn levensonderhoud, maar dat deed hij slechts zelden. Een tijdje probeerde ze hem daartoe te bewegen, maar dat hield ze al snel voor gezien, kennelijk omdat ze dacht dat ze op de lange duur beter af was zonder hem. Ook al droeg hij dan niets bij, ze werd tenminste ook niet met zijn gokschulden opgezadeld. Ze betaalde huur aan mijn grootouders – een marktconforme huur, beweerde ze altijd trots – voor ons appartement in Helwig Street. Ze verdiende goed bij General Electric in Schenectady; bruto iets meer dan honderd dollar per week, meer dan wat veel mannen in de leerlooierijen verdienden. De meeste werkende vrouwen in Gloversville naaiden handschoenen, in de ateliers of thuis, onderbetaald stukwerk als aanvulling op de verdiensten van hun mannen, die elke winter werden ontslagen en wier salaris sowieso kunstmatig laag werd gehouden door de samenzwerende fabrikanten en de lokale overheid die hen in hun greep hielden. Ze was een stuk beter af met haar baan bij een groot bedrijf in Schenectady, hoewel die bijkomende kosten met zich meebracht. Om te beginnen moest ze zich als werkende vrouw professioneel kleden. Dat vond ze prima, want ze hield van mooie kleren, maar die waren natuurlijk niet goedkoop. Ook kwam ze pas laat thuis en was dan te moe om te koken, dus moest ze mijn grootouders betalen voor mijn maaltijden. En dan waren er de kosten voor het meerijden met collega's; ook als we ergens naartoe gingen met mijn oom en tante en hun kinderen, wilde ze per se meebetalen aan de benzine.

Ze verdedigde haar zwaarbevochten onafhankelijkheid altijd vurig tegenover iedereen, zelfs (en met name) tegenover mijn grootouders, die er in vele opzichten de werkelijke bron van waren. Ze hield er niet van om ongevraagd advies te krijgen over mijn opvoeding, en als ze die grens overschreden, herinnerde ze hen eraan dat ze in de eerste plaats een financiële overeenkomst waren aangegaan. Ze betaalde haar huur, meteen aan het begin van elke maand, wat volgens haar manier van redeneren bete-

kende dat ze niet meer recht hadden zich met ons leven te bemoeien dan om het even welke andere huisbaas. Als haar ouders ooit gekwetst of boos waren om haar botheid in dezen, dan lieten ze dat nooit blijken, tenminste niet tegenover mij, maar wie had hun dat kunnen verwijten? Mijn grootvader had het huis immers gekocht, althans voor een deel, zodat mijn moeder en ik een plek hadden om te wonen. Bij mijn weten zeiden ze dat nooit tegen haar, en zij zag het duidelijk anders. Ze liet weten dat er genoeg woningen te huur waren, zowel in Gloversville als in Schenectady, en als haar ouders zich niet met hun eigen zaken bemoeiden, dan zou ze verhuizen en mij meenemen. Ik twijfel er niet aan of dat dreigement was oprecht – mijn moeder was altijd oprecht als ze boos was – maar de kans dat ze het door zou zetten was niet erg groot en dat moeten mijn grootouders ook hebben geweten. ‘Jean!’ zei een van hen dan als ze weer eens hoog van de toren blies, en op zo’n moment dacht ik dat ze er deze keer zeker van langs zou krijgen, maar dan keken ze naar mij en temperden ze hun stem weer.

Gaandeweg begreep ik dat die kennelijke ondankbaarheid van mijn moeder simpelweg uit zelfbehoud was geboren. Het idee dat ze een vrouw was die zelfstandig dingen voor elkaar kreeg, moest voortdurend worden gekoesterd en ondersteund. Ze moest haar onafhankelijkheid bevestigen, de woorden hardop zeggen bij elke gelegenheid, om er zelf in te geloven. Ze moest zichzelf er voortdurend aan herinneren dat ze een góede baan had, bij een gewéldig bedrijf, in een échte stad. Niet zomaar een baan, maar een betere, verantwoordelijkere positie dan zo’n beetje iedere andere vrouw in Gloversville. Ze zorgde niet alleen voor zichzelf, maar moest ook mij voeden, kleden en opvoeden. Sterker, ze moest mijn horizon verruimen, mij verder leren kijken dan het burgerlijke, zelfgenoegzame, zelfvoldane en onbenullige ethos van het lelijke industriestadje waar we woonden. Ook al was ze moe aan het einde van haar lange werkdag, ze zag er altijd op toe dat ik mijn huiswerk goed had gedaan. Als ik een formulier meebracht, vulde ze dat altijd in, zonder dat ik het haar nog eens moest vragen, en als er een cheque moest worden

bijgevoegd voor het huren van een uniform of muziekinstrument, dan wist ze dat ook voor elkaar te krijgen. Ik had elke dag schone, gestreken kleding, zelfs als dat betekende dat ze tot middernacht met de was bezig was geweest. Ze sloeg het avondeten over om leraren te spreken. Ze zorgde dat ik niet alleen iets leerde op school, maar me ook volledig kon ontplooiën en niet werd afgeschreven als een onbeduidende, vaderloze jongen. Dat waren echte prestaties. Geen andere vrouw die mijn moeder kende worstelde met zulke lasten en uitdagingen, en zij deed het, zo hield ze zichzelf voor, helemaal alleen.

Maar dat was niet zo, niet helemaal tenminste, en soms wist die vreselijke waarheid door de verdedigingswal te breken die ze met zoveel moeite had opgeworpen en verstevigd. Om haar recht te doen: ze maakte me bijna nooit deelgenoot van haar twijfels of van een tijdelijk verlies van vertrouwen, terwijl ik haar voornaamste publiek was. Ze hield het verhaal van onze levens consistent en intact. Wij tweeën, meer hadden we niet nodig. Zolang we elkaar hadden, zou alles goed komen. Wat mij betrof: ik liet nooit blijken dat ik de waarheid wist, dat ze inderdaad een goede baan had, maar dat ze als vrouw nog steeds minder betaald kreeg dan mannen met dezelfde taken. Zij moesten een gezin onderhouden, kreeg ze te horen, alsof dat voor haar niet gold. Als ze eenmaal de reiskosten van en naar haar werk had betaald, en de kleding die haar werk vereiste, hield ze ongeveer evenveel over als iemand die in Gloversville werkte. Ja, ze betaalde trouw de huur, maar die was conform het prijspeil van Gloversville, niet Schenectady, en mijn grootouders hadden, hoewel ze dit nooit zeiden, een ander meer huur kunnen laten betalen. En wat zou het gekost hebben als ze iemand had moeten betalen om op mij te passen, terwijl zij aan het werk was, iets wat mijn grootmoeder met liefde voor niets deed?

Toch wist ze de eindjes meestal aan elkaar te knopen en ons leven verliep gladjes genoeg om de noodzakelijke façade van onafhankelijkheid in stand te houden. Mijn moeder berekende onze uitgaven elke maand tot op de laatste cent, en dat betekende dat onze geldreserve veel weg had van een gerafelde

schoenveter, die af en toe knapte. Elke verrassing kon ons in de rode cijfers duwen en dan moest ze geld lenen bij haar ouders, juist de mensen van wie ze altijd beweerde onafhankelijk te zijn. Soms groeide ik te snel en had ik eerder nieuwe kleding nodig dan was voorzien, of scheurde ik mijn gloednieuwe broek als ik over hekken klom op weg naar school. Of anders wilde ik graag dingen hébben. Grote dingen. Een keertje hadden mijn neven met Kerstmis een *Book of Knowledge*-encyclopedie gekregen en moest ze mij uitleggen waarom wij die niet konden kopen, dat die te duur was, hoe lang ze zou moeten werken om die te betalen, hoeveel andere dingen we veel harder nodig hadden. En trouwens, ik kon de encyclopedie van mijn neven toch raadplegen wanneer ik maar wilde? Hoewel ik nog maar een jochie was, wist ik dat ze alles op de rails hield, zichzelf op de rails hield, door pure wilskracht en dat de harde feiten onophoudelijk en zwaar op haar drukten. Ze betaalde de kleine leningen die mijn grootouders verstrekten altijd terug, maar de noodzaak van het lenen ondermijnde de door haar gekoesterde mythe van onafhankelijkheid. Ons welzijn werd, bij gelegenheid tenminste, gesubsidieerd. Niet dat ook maar iets hiervan haar schuld was. Mijn moeder sprak zelden over mijn vader, maar in tijden van crisis klaagde ze soms dat het geld dat wij tekortkwamen precies het bedrag was dat hij weigerde te betalen.

Mijn vader was inderdaad een gevoelig onderwerp. Ze waren niet lang nadat we naar Helwig Street waren verhuisd gescheiden, en het weinige dat ik over hem wist was zo tegenstrijdig dat ik er geen peil op kon trekken. Aan de ene kant was hij een oorlogsheld. Ik wist wat D-day was, dat hij erbij was geweest op Utah Beach en dat hij vechtend door Frankrijk en Duitsland was getrokken, helemaal tot aan Berlijn. Ik wist dat hij was onderscheiden met een Bronze Star. Mijn moeder bagatelliseerde nooit iets daarvan. Ze zei dat ik trots kon zijn op wat hij in de oorlog had gedaan. Maar nu was hij een gokker, een man die je nog niet kon vertrouwen met zijn eigen weekloon. Hij was de oorzaak van de woedende telefoontjes die we soms in het holst van de nacht kregen. Maar ik moest niet slecht over mijn vader

denken. Zijn goklust was een ziekte, hij kon het niet helpen. Hij probeerde ermee te stoppen, maar tot dusver was hem dat niet gelukt.

Wat ik over hem wist verbleekte bij wat ik niet over hem wist. Waar woonde hij, om te beginnen? Ik wist dat hij nog in Gloversville was omdat mijn moeder dat zei, en het werd bevestigd door mijn grootouders en tante Phyllis. Ik associeerde hem zo sterk met de poolhal dat ik me een tijdlang voorstelde dat hij erboven woonde. Toen ik mijn moeder vroeg waar hij woonde en met wie, zei ze dat niemand dat wist. Hij was niet zoals wij. Wij woonden altijd op dezelfde plek, met dezelfde mensen. Mijn vader kon overal uithangen, met iedereen. Ik nam aan dat dit met zijn gokverslaving te maken had. Als er altijd mensen naar hem op zoek waren om hun geld terug te eisen, dan zou hij zonder vast adres of hechte vriendengroep moeilijker te vinden zijn. Toch viel dat alles maar moeilijk te rijmen met zijn heldendaden in de oorlog. Ik vroeg me af of het ene een leugen was, of het andere.

Van alle feiten die over hem bekend waren, vond mijn moeder er maar één echt belangrijk: als hij zijn bijdrage betaalde, zijn deel van de verplichtingen nakwam, dan zouden we op rozen zitten. Die bittere logica leek haar troost te bieden, evenals het feit dat ze zelden zijn hulp of die van anderen nodig had. Ze kreeg het echt wel voor elkaar. Bijna, tenminste.

Een halve eeuw later, vlak voor haar laatste ziekbed, zat ze min of meer in hetzelfde schuitje. Ze was toen al in de tachtig en woonde in Camden, Maine, een paar straatjes van ons huis verwijderd. Als mensen haar vroegen of Megunticook House een zorgcentrum was, antwoordde ze steevast: ‘O nee, ik woon op mezelf.’

Hoewel er geen greintje kwaad in haar steekt, moest mijn vrouw bij die uitspraak altijd even slikken. ‘Wat denk je dat ze bedoelt, als ze dat zegt?’ In mijn beste Wallace Shawn-imitatie zei ik dan: ‘Ondenikbaar.’ *The Princess Bride* was een van de favoriete films van onze dochters toen ze opgroeiden, en in de film

zegt André The Giant, als hij het over Vizzini, gespeeld door Wallace Shawn, heeft: 'Hij gebruikt dat woord vaak. Ik denk niet dat het betekent wat hij denkt dat het betekent.' En dat was precies wat mijn vrouw bedoelde, als het ging om mijn moeder die beweerde onafhankelijk te zijn. We maakten immers al vijftiendertig jaar lang hetzelfde grapje: dat we nooit langer weg konden dan het duurde tot haar melk zuur was. Mijn moeder bedoelde natuurlijk dat ze niet bij ons woonde, in ons huis, maar ze was er ook trots op dat ze, een vrouw van haar leeftijd, nog steeds kwiek en actief was. Ze zorgde voor zichzelf: ze maakte boodschappenlijstjes en legde alleen in haar mandje wat daarop stond; ze hield haar eigen administratie bij, betaalde haar rekeningen en bestelde per telefoon kleding uit catalogi, omdat het voor een vrouw op leeftijd die er niet truttig uit wilde zien ondoenlijk was te slagen in het gedeelte van Maine waar wij woonden. Sterker, ze had kortstondig in een zorgcentrum gewoond, maar had elke minuut daarvan gehaat: de valse vrolijkheid tijdens groepsactiviteiten, het papperige, te lang gekookte eten, de verhitte gesprekken, de periodieke, verplichte inspecties van haar appartement (háár appartement!) op brandgevaar, zelfs al gaf ze toe dat dit bij sommige dames gerechtvaardigd was. Mijn moeder wilde er niets van weten en toonde haar minachting vooral als het ging om de andere voorzieningen die het zorgcentrum bood: vervoer naar de winkels ('Mijn zoon brengt me wel'), naar de dokter (idem), de tandarts (alweer idem) en de kapper (en alweer idem). Ze had geen scootmobiel nodig en hoefde door niemand ondersteund te worden of zich vast te houden aan de lelijke, alomtegenwoordige leuningen langs de muren van de gangen. En ze hoefde al helemaal niet ergens in een rolstoel naartoe worden gebracht. Ondanks chronische pijnen in haar onderrug maakte ze nog steeds haar eigen bad schoon en deed ze haar eigen strijkwerk. Ook wilde ze niet dat ik voor een zorgcentrum zou betalen. We hebben haar de rekeningen nooit laten zien, maar op de een of andere manier kwam ze erachter dat het evenveel kostte als het jaarlijkse collegegeld, en dat was het dan.

Dus als ze zei dat ze op zichzelf woonde, bedoelde ze ook dat ze maar weinig financiële ondersteuning van ons ontving – een punt van trots voor haar. En ze had alle reden om trots te zijn. Omdat ze nooit veel had verdiend, was haar maandelijks pensioen extreem karig. En omdat ze van mijn vader was gescheiden, kon ze geen aanspraak maken op zijn veteranenpensioen. Het enige wat ze van haar moeder had geërfd was de kunst, geleerd tijdens de Grote Depressie, om met weinig geld rond te komen, wat voor een groot deel was gestoeld op een hardnekkig afzien van dingen die veel mensen noodzakelijk achtten. Ze had recht op huur- en energiesubsidie van de staat, evenals op voedselbonnen, maar ze was te trots om die aan te nemen. Oké, de meeste maanden kwam ze geld tekort, net als zo vaak in Helwig Street, een tekort dat ik, zoals iedere goede zoon die over voldoende middelen beschikt zou doen, met liefde aanzuiverde. En natuurlijk waren er af en toe noodgevallen. Dit terzijde: de enige keren dat we kibbelden over geld was wanneer ik haar meer probeerde te geven dan ze vroeg, in de hoop dat ik haar leven iets gemakkelijker kon maken. Maar ze stond erop dat ze niet meer nodig had dan ik haar gaf. Ze was er trots op, zei ze, dat ze voor zichzelf kon zorgen, zoals ze dat haar hele leven had gedaan.

Uiteindelijk liet haar gezondheid het afweten en namen haar behoeften exponentieel toe, maand na maand, en dan pakte ze mijn hand en zei: ‘Wat zou ik toch zonder jou moeten beginnen?’ Ik probeerde haar gerust te stellen door te zeggen: ‘Daar ben ik toch ook voor’, en ik herinnerde haar eraan dat ik, anders dan zovele schrijvers, uitstekend verdiende. Waarop zij dan antwoordde dat ze dat wel degelijk wist. Ze nam aan dat het nog altijd zo was als vroeger, in Helwig Street. Zolang we elkaar hadden, zou alles goed komen. Maar dan keek ze opeens bezorgd om zich heen, naar haar appartement, haar steeds kleiner wordende wereldje, en zei ze: ‘Maar als jou iets zou overkomen, dan kan ik mijn onafhankelijkheid wel gedag zeggen.’

Toen mijn moeder jong was, zag ze het feit dat ze niet kon autorijden niet als strijdig met haar wens om een sterke, onafhanke-

lijke vrouw te zijn en als dusdanig gezien te worden. Gloversville was gemakkelijk te belopen, met kleine winkeltjes op elke straathoek, en in de jaren na de oorlog zagen veel mensen het bezit van een auto nog als iets extravagants, hoewel dit snel veranderde. Mijn grootouders hadden geen auto, net zo min als veel andere mensen in onze buurt. Maar het was ook een kwestie van sekse. Mijn oom en tante hadden wel een auto, maar zij kon niet rijden, en mijn grootmoeder natuurlijk evenmin, hoewel ze er als getrouwde vrouwen niet prat op gingen onafhankelijk te zijn. Autorijden was iets wat mannen deden. Het feit dat mijn moeder na de scheiding geen man meer had, vond ze irrelevant. In heel Amerika kwamen mannen terug van de oorlog en verhuisden met hun gezinnen naar de voorsteden, waar hun vrouwen er al snel achter kwamen dat ze gevangenzaten in hun droomhuizen als ze niet leerden rijden, maar in Gloversville bestond die noodzaak nog niet. Om preciezer te zijn: mijn moeder beschikte over een vaardigheid die nog waardevoller was dan kunnen autorijden, en dat was haar vaardigheid om andere mensen ervan te overtuigen ons te brengen waar we moesten zijn.

Zo ging het ook toen we op vakantie gingen naar Martha's Vineyard toen ik tien was, misschien de meest verbazingwekkende en luxueuze gebeurtenis van mijn jeugd. Mijn moeder dacht dat het vakantieoord dat ze had gekozen alles zou bieden wat we nodig hadden – eten, drinken, genoeg activiteiten voor een jongen van mijn leeftijd, zelfs een klein privéstrand. Maar het strand lag aan de lijzijde van het eiland, waar de oceaan zachtjes tegen de kust kabbelde, en mijn moeder zag al op de eerste dag mijn verpletterende teleurstelling. Ik had me enorme golven voorgesteld, een branding die me hoteldebotel op het strand zou gooien. Maar dit leek nog het meeste op zwemmen in Caroga Lake bij ons thuis: het pierenbadje, terwijl ik snakke naar het diepe. Hoewel we de kwestie al uitputtend hadden besproken bij de balie, vroeg mijn moeder die avond tijdens het eten, luid genoeg zodat iedereen aan de omringende tafels haar kon horen, of de serveerster iets wist over openbaar vervoer naar de andere kant van het eiland, waar mij de echte golven te wachten stonden. 'Echt?' zei ze, met geveinsd onge-

loof, toen ze te horen kreeg dat er geen bussen of trams naartoe gingen. ‘Helemaal niets?’ Toen informeerde ze naar taxi’s en kreeg ze te horen dat er wel degelijk taxi’s reden, maar die moesten dan helemaal vanuit Vineyard Haven of Edgartown komen en dat zou duur zijn. En natuurlijk moesten we dan vooraf regelen dat we ook weer opgehaald en teruggebracht zouden worden. Fietsen dan? Ja, het vakantieoord had fietsen en die mochten we ook gebruiken, maar het dichtstbijzijnde strand met een branding lag kilometers verderop en we moesten ook al onze strandspullen meenemen. Elke onthulling ontlokte mijn moeder alleen maar meer ongelooft. ‘Maar hoe dóén de mensen het hier dan?’ vroeg ze, het toonbeeld van onschuld. Nou, mensen die hier verbleven namen doorgaans hun auto mee op de veerboot. ‘O,’ zei ze beteuterd, ‘als we dat geweten hadden ...’ Alsof wij een auto hadden.

Op dat moment werden we aangesproken door een echtpaar dat bij ons in de buurt zat. Ze boden aan ons de volgende dag naar een surfstrand te brengen, precies waarop mijn moeder al die tijd had gehoopt. Ik wist dat ze van plan was het ongemakkelijke gesprek met de serveerster net zo lang te rekken als nodig zou zijn, totdat iemand ons te hulp zou schieten, en nu was dat gebeurd. ‘Natuurlijk betalen we u ervoor,’ zei ze tegen het stel. We piekerden er niet over onszelf op te dringen, en we waren niet het soort mensen dat gunsten verwachtte van volslagen vreemden. Maar ze zeiden nee, het was wel goed, ze gingen er toch heen. Het duurde niet lang voordat algemeen bekend was dat we daar vastzaten en de aanbiedingen om ons te helpen binnenstroomden. We werden op een regenachtige middag naar Edgartown gereden om te winkelen en eens ergens anders te eten dan in de eetzaal van het vakantieoord, en halverwege de week reden we met een gezin mee naar een geïmproviseerde bioscoop in Chilmark. Daar werd een oude western op een kale witte muur geprojecteerd; de film liep telkens vast in de projector, wat niet alleen vertragingen opleverde, maar ook grote leemtes in de verhaallijn. De laatste storing vond plaats tijdens de laatste filmrol, en toen de film weer aan elkaar was geplakt, lag opeens de helft van de acteurs gewond of dood in het zand van

de O.K. Corral. Tegen het einde van de week waren we uitgegroeid tot de gedeelde verantwoordelijkheid van alle gasten, die ons ongetwijfeld graag zagen vertrekken. ‘Waren de mensen daar niet aardig?’ zei mijn moeder dromerig toen we weer op de veerboot stonden en het eiland als een illusie achter ons zagen verdwijnen. ‘En zo punctueel,’ voegde ze eraan toe. ‘Da’s ook weer eens iets anders, hè?’

Thuis waren we normaal gesproken op mijn oom en tante aangewezen om ons ergens heen te brengen, om in de weekends te picknicken bij het meer of voor speciale tripjes naar Frontier Town of Fort Ticonderoga. Maar anders dan de mensen die ons op Martha’s Vineyard chauffeerden, kwamen zij pas opdagen als het hun uitkwam. ‘Waarom zeggen ze dan tien uur?’ klaagde mijn moeder vervolgens, terwijl ze om kwart voor elf als een tijger heen en weer beende door de woonkamer van mijn grootouders, onze strandspullen in een grote stapel op de veranda. ‘Als je elf uur bedoelt, waarom zeg je dan niet elf uur?’

‘Ik weet zeker dat ze van plan waren hier om tien uur te zijn,’ zei mijn grootmoeder dan. ‘Het duurt alleen iets langer.’

Mijn tante moest natuurlijk al mijn neefjes bij elkaar zien te krijgen, al het eten klaarmaken en samen met mijn oom alles achter in de grote, met hout afgezette stationcar laden, waarin hij zo graag reed. Mijn moeder was vrijgesteld van het koken omdat ze de hele week werkte en zorgde meestal voor de cola en de chips, wat haar goed uitkwam, want als mijn oom zijn kren-terige zin kreeg, kocht hij meestal frisdrank en hapjes van het huismerk. Hoe langer we wachtten, hoe erger het werd, totdat mijn grootvader weigerde het nog langer aan te horen en het vertrek verliet. ‘Ik zweer ’t je,’ riep ze dan uit, ‘als we na dit alles ook nog eens naar Green’s gaan, dan ga ik gillen.’ Het was namelijk ook altijd een twistpunt naar welk strand we gingen. Mijn oom had een voorkeur voor Green’s, dat dichterbij het stadje lag: een grasveld met tientallen picknicktafels dat doorliep tot vlak bij het water. De bodem liep maar geleidelijk af en dat betekende dat de kinderen veilig in het water konden spelen. ‘Bij Green’s hoeven we ze verdomme niet elke seconde in de gaten te houden,

Jean,' zei hij als mijn moeder klaagde over het smalle strandje dat altijd te nat was om er een badlaken neer te leggen. 'Leg je handdoek dan op het gras, net als alle anderen,' zei haar zwager. 'Je hebt toch geen zand nodig om te kunnen liggen?'

Mijn moeder hield vol dat je wel degelijk zand nodig had voor een echte picknick, dat je geen stranddag kon hebben zonder strand en dat je, als je op gras wilde liggen, net zo goed een badlaken in je eigen achtertuin kon uitspreiden. 'Nou, dan doe je dat toch de volgende keer,' zei mijn oom dan, die het eindelijk zat was en naar de kinderen knipoogde, waardoor we in gegiechel uitbarstten. Het was altijd mijn tante, dat weet ik vrijwel zeker, die per se wilde dat we werden meegevraagd. Haar echtgenoot redeneerde dat zijn gezin in zijn auto naar het strand van zijn keuze ging, en dat mijn moeder en ik niet meer deden dan meedrijden. Mijn moeders logica was heel anders. Wie meebetaalde aan de benzine had bepaalde rechten, en die van haar werden elke zondag opnieuw geschonden. Als we aan het einde van de dag werden afgezet in Helwig Street, was zij nog steeds op het oorlogspad. 'Alweer naar Green's,' zei ze dan tegen mijn grootouders, duidelijk in de hoop dat die haar verontwaardiging zouden delen. Maar in plaats daarvan wendden ze zich tot mij en vroegen ze of ik het leuk had gehad, en dan beging ik de fout te zeggen dat dit het geval was, want ik was dol op Green's en zijn grote grasveld waar je met andere kinderen kon honkballen of badmintonnen. Er was ook geen toezichthouder, dus kon mijn oom, die het ravotten tot kunst had verheven, mijn neef Greg en mij hoog in de lucht gooien, waarna we gillend in het warme meer terechtkwamen. Ik wist dat ik Green's niet leuk mocht vinden, maar ik kon mijn enthousiasme nooit verbergen als ik vertelde wat een lol we er hadden gehad, en dan stampte mijn moeder verbolgen de trap op naar ons appartement, alweer verdraden door iedereen die haar sympathie verschuldigd was. 'De-gene die zei dat je een gegeven paard niet in de bek moet kijken,' zei mijn grootvader dan, als ze eenmaal buiten gehoorsafstand was, 'heeft je moeder duidelijk nog nooit ontmoet.'

Ik moet me wel blijven realiseren hoe jong ze destijds was. Niet lang na haar overlijden zochten we haar spullen uit en stuitten we op een paginagrote foto van haar in een magazine dat GE destijds publiceerde. In feite is het een wat opschepperige foto van hun mainframecomputer, maar mijn moeder staat ervoor en ziet eruit als een jarenvijftigversie van een spelshowpresentatrice die op het punt staat de deelnemers te vertellen wat ze kunnen winnen. Ze is dan net de dertig gepasseerd; slank en elegant balanceert ze vakkundig op hoge hakken, haar haar keurig in model, met een rok die haar lijnen flatteert. We lieten de foto zien aan Emily en Kate, toen ze met de feestdagen bij ons waren. ‘Nou dát,’ zei Kate, die de foto met haar kersverse echtgenoot bekeek, ‘is nog eens een vrouw met stijl.’

En dat was ze ook. Mijn moeder deed veel moeite voor haar uiterlijk, en ze was ook trots op hoe ze eruitzag, zo anders dan de slonzige, viezige vrouwen die ploegendiensten draaiden in de naaiateliers van Gloversville. Die kleedden zich in goedkope vrijetijdskleding en niet-bijpassende, kakelbonte bloezen die ze hadden weten te bemachtigen uit de grote bakken van de prijsknaller. Mijn moeder had medelijden met hen en soms manifesteerde zich dat als neerbuigendheid, hoewel ze deze vrouwen wel prees omdat ze buiten de deur werkten. Haar echte minachting bewaarde ze voor de op de televisie zo populaire huisvrouwen; verwaande, saaie vrouwen met duffe, betrouwbare echtgenoten en niets om zich zorgen over te maken. Soms, als mijn grootmoeder probeerde zich ‘ergens mee te bemoeien’, werd ook zij schimpend in deze categorie geschoven, hoewel God weet dat ze genoeg geldzorgen had gekend en zeker een baan had gezocht, als ze niet getrouwd was geweest met een man die dit zou hebben opgevat als een aanklacht tegen zijn capaciteiten als kostwinner. In die tijd was mijn tante ook huisvrouw, maar zij voedde vijf kinderen op en zelfs mijn moeder begreep wel dat ze geen baan kon zoeken. Toch zag ze haar zus, die het geluk had gehad een man te treffen die hard werkte en niet dronk of gokte, als een van de onnozelen van de wereld, want zij stond er niet alleen voor, wat natuurlijk onvermijdelijk afhankelijkheid met

zich meebracht. Als de echtgenoten van deze vrouwen met hun looncheques thuiskwamen en besloten hoe het geld gespendeerd zou worden, restte deze vrouwen weinig anders dan zich te schikken in hun lot. Ze bezaten niets wat de wereld nodig had, of waar deze een menswaardig loon voor wilde betalen. Als je als vrouw nooit verantwoordelijk werk had gehad, als je niet aan het einde van de week je looncheque verzilverde en het geld stortte op een rekening die op jouw eigen naam stond, dan had je geen recht om kritiek te leveren op, of je te bemoeien met degenen die dit wel deden. Sterker, je opvattingen deden er helemaal niet toe. Op de foto in het GE-magazine ziet mijn moeder er zowel ouderwets als modern uit, zowel helemaal bij de tijd als er op een rare manier buiten staand, een vreemde mengeling van stijfkoppig zelfvertrouwen en intense bezorgdheid.

Maar er was nog een andere reden waarom mijn moeder zo mateloos veel belang hechtte aan haar uiterlijk. Haar huwelijk was gestrand en met een kind op sleeptouw werd het er niet gemakkelijker op, maar toch hoopte ze een nieuwe liefde te vinden. Ze hield van mannen en wist dat die haar niet alleen aantrekkelijk vonden, maar ook geweldig leuk. Ze kon een goeie mop waarderen en tapte ze zelf ook, ze hield van sport en kon goed tegen sterkedrank. Ze giechelde niet ingehouden, zoals domoren of meisjes die voorwendden onnozel te zijn. Ze straalde uit dat ze een vrouw was die eerder een maatje zocht dan een echtgenoot, zoals Nora Charles op zoek was naar haar Nick in de film *The Thin Man*, behalve dan dat mijn moeder geen keffend hondje als metgezel had, maar mij. Er zullen zeker momenten zijn geweest waarop ze mij graag had ingeruild voor een hond, want ik was weliswaar net zo nerveus en veeleisend als Asta, maar lang niet zo trouw. Sterker, als ik de kans kreeg, stal ik net zo gemakkelijk de show.

Ze had natuurlijk geen enkele interesse in de mannen van Gloversville. Ze kende de mannen van haar leeftijd nog van de middelbare school en er zat geen Nick Charles tussen. De mannen die in de computerruimte van GE kwamen, of een praatje maakten bij ons tafeltje op Martha's Vineyard, die waren meer

haar smaak. Het waren mannen van de wereld, die manieren hadden en ook al waren ze niet zo snedig en welbespraakt als William Powell, ze wisten in elk geval dat ze een deur voor een dame open moesten houden. Veel 'kerels' die haar interesse hadden, waren in dienst geweest en ze voelde zich op haar gemak bij hen, omdat ze zelf een soldatenliefje was geweest totdat mijn vader overzee werd gestuurd. Na de oorlog hadden ze, in tegenstelling tot haar echtgenoot, geprofiteerd van de 'GI Bill', de wet die het oorlogsveteranen gemakkelijk maakte geld te lenen of opleidingen te volgen, en nu hadden ze de wind mee. Ze kleedden zich goed en reden in T-Birds en Cadillacs. Sommigen namen haar mee uit lunchen in Schenectady; anderen, die er het weekend moesten blijven, waren bereid de snelweg te pakken en op zaterdagavond naar Gloversville te rijden. In die tijd was ze gescheiden van tafel en bed, maar juridisch nog gehuwd, en het feit dat ze uitging met deze mannen was een van de vele bronnen van wrijving tussen haar en mijn grootouders, die vermoedden – hoewel mijn moeder het tegendeel beweerde – dat sommige van die mannen hun trouwring in hun zak hadden zitten. Ze vonden dat zij eerst aan mij moest denken, want Gloversville was een klein stadje en de mensen waren er dol op roddels. Bovendien zou mijn vader heibel trappen als hij erachter kwam.

En dat kwam hij, zonder uitzondering. Het was alsof er bij ons een spion in huis zat. Mijn moeder ging helemaal niet zo vaak uit met mannen, maar telkens als ze een afspraakje had, belde hij op en vroeg of die nieuwe vent wel doorhad dat hij met een getrouwde vrouw uitging. Hij vroeg dan waar ze die avond zouden gaan eten. Dan kwam hij misschien wel even langs, bestelde hij een drankje voor ze. Zou hij zichzelf even komen voorstellen. Misschien kon hij het wel prima vinden met die nieuwe vent.

'We leven niet meer samen,' zei mijn moeder dan om zijn geheugen op te frissen.

'Je bent nog steeds mijn vrouw,' antwoordde hij dan. 'En ik ben nog steeds de vader van onze zoon.'

'Wat is er? Ben je z'n naam vergeten?'

Vaak was ik me er 's ochtends, nadat mijn moeder een af-

spraakje had gehad, vaag van bewust dat er heibel was geweest die nacht, geschreeuw op straat misschien, of mijn moeder die tegen mijn grootouders riep dat hij weg was en dat ze weer konden gaan slapen. Zulke confrontaties waren evenwel vrij zeldzaam, want ze vereisten concentratie en vastberaden doelgerichtheid van mijn vader – eigenschappen die hij ten enenmale miste. Hij had maar al te graag mijn moeder overvallen in een restaurant, maar kennelijk wist degene die hem had getipt dat zijn vrouw met een ander aan de haal ging niet waar ze dat ging doen. Er waren in Gloversville zelf geen goede restaurants, maar in de omtrek waren er te veel om lukraak op de loer te gaan liggen. Dan was het beter ze later te confronteren, als die vent haar thuisbracht. Die stomme eikel zou vast denken dat ze hem mee naar boven zou vragen en dan – verrassing! – zou hij daar zitten te wachten. In de tussentijd zou hij gaan kaarten, om de tijd door te komen. Op dat punt ging het steevast fout. In het begin keek hij nog wel op zijn horloge, maar later werd hij meegesleept door het spel en vergat hij het helemaal. Tegen de tijd dat mijn moeder en haar date terugkwamen, vielen de kaarten juist heel goed en wilde hij zijn geluk niet op de proef stellen door het geld te incasieren, of hij stond op een paar honderd dollar verlies en wilde pas weggaan als hij ten minste iets daarvan had teruggewonnen. Ook wist hij maar al te goed dat hij, als hij vertrok, wie weet hoe lang in een geleende auto tegenover het huis van mijn grootouders moest wachten. Ach wat, hij speelde gewoon nog een potje en liet de kaarten besluiten. Als hij won, bleef hij. Als hij verloor, dan zou hij naar Helwig Street rijden om te zien wat er gaande was en wat hij ertegen kon doen. Maar meestal werd het hem op dat moment ook zonneklaar dat hij te lang had gewacht: als ze al thuis was, dan zou hij voor niets zitten te wachten in de koude, donkere straat. De eerstvolgende keer dat hij weer keek hoe laat het was, op het moment dat het pokerspel afliep, was het vier uur 's ochtends en lag de man met wie mijn moeder uit was geweest al op één oor in zijn hotel in Schenectady. Ook mijn moeder zou al diep in slaap zijn, maar soms ging hij toch nog langs Helwig Street voordat hij naar huis ging. Dan ging hij onder haar slaap-

kamerraam staan en informeerde luidkeels of ze het naar haar zin had gehad.

Zo zag mijn moeders onafhankelijkheid eruit toen ze dertig was. Ze was vrij, maar kon niet doen waar ze zin in had. Hoewel ze kon gaan en staan waar ze wilde, had ze geen vervoermiddel om er te komen. Ze verdiende haar eigen geld, maar het was altijd op voordat ze het kon besteden aan iets wat ze zelf graag wilde. Mannen vonden haar leuk – hoe ze eruitzag, hoe ze lachte en danste – en als de omstandigheden anders waren geweest, zou ze geen moeite hebben gehad iemand te vinden. Maar de omstandigheden waren niet anders, ze waren altijd hetzelfde. De mannen op wie ze viel waren meestal op doorreis en vaak verloren ze hun interesse op het moment dat ze mij, mijn stugge grootouders of Gloversville zelf te zien kregen. Sommigen kwamen waarschijnlijk uit vergelijkbare plaatsjes en hadden het na de oorlog wel gehad met zulke godvergeten gaten.

Zelfs voor mijn moeder moet haar zwaarbevochten autonomie bij vlagen op een kooi hebben geleken. Ze had hem wel zelf ontworpen, heel anders en veel beter dan de kooi waarin mijn vader, haar ouders of Gloversville haar zouden hebben opgesloten als ze dat had toegestaan. Wat me achteraf verbijstert is de moed die ze moet hebben gehad om zich voor te stellen dat ze zich – door in Schenectady te werken, haar eigen geld te verdienen, af en toe met een man af te spreken – buiten de kooi bevond waarin ze zo overduidelijk gevangen zat. Elke dag weer moest ze die fantasie opnieuw op zien te brengen, jaar na jaar, terwijl de harde werkelijkheid van het leven onophoudelijk op haar drukte en insinuerde, zoals zo vaak bij vertwijfeling, dat het maar beter was om het op te geven. En er dan met niemand over kunnen praten, afgezien van een jongetje.

Waardoor ging ze maar door? Uit koppigheid? IJdelheid? Mijn moeder was gek op spiegels en keek er vaak in. Maar ik ontdekte dat die ijdelheid voortkwam uit angst en, indruisend tegen elke intuïtie, intense empathie. Een van haar favoriete familie verhalen stamde uit de Grote Depressie en speelde tijdens de paasdagen. Mijn grootvader had op de een of andere manier

genoeg geld bij elkaar geschraapt om voor haar en haar zus nieuwe kleding te kopen, en hij hield niet op te benadrukken hoe mooi ze waren. Hij tilde zijn dochters een voor een op en draaide hen boven zijn hoofd rond en verzekerde hun dat ze de mooiste meisjes van de paaswake zouden zijn. Toen hij hen uiteindelijk weer op de grond had gezet, nam hij zijn vrouw in zijn armen en zei: 'En jij ziet er ook prachtig uit,' hoewel er dat voorjaar geen geld was geweest om iets nieuws voor haar te kopen. Mijn moeder lag aan de morfine toen ze mij dit verhaal de laatste keer vertelde. Het was duidelijk dat ze nog steeds werd geplaagd door die herinnering, ten dele, zo vermoed ik, omdat die moeiteloos twee onverzoenbare moralen in zich verenigde. Ik denk niet dat ze er ooit aan heeft getwijfeld of haar vader wel van haar moeder hield of haar mooi vond, hoe versleten haar jurk ook was. Als je het verhaal opvat als een parabel over liefde versus materiële zaken, dan is de liefde de onbetwiste winnaar. Maar ik denk dat het verhaal voor mijn moeder, zoals voor zovelen die zich door deze ellendige crisisjaren heen hadden geslagen, ook betekende dat er in deze wereld nooit genoeg is voor iedereen. Liefde kon van twee nieuwe jurkjes geen drie maken, of drie hongerige magen vullen met eten voor twee. Als je afhankelijk was van een man, zelfs al hield hij van je, dan kon het gebeuren dat er in de kerk medelijdend naar je mottige kleding werd gekeken. En wie kon het zeggen, misschien was liefde wel aan dezelfde wetten onderhevig en was er in deze wereld nooit genoeg liefde voor iedereen.

Wat de reden of combinatie van redenen ook is geweest, ik denk dat mijn moeder had besloten dat ze nooit die vrouw zou worden die niets moois heeft om aan te trekken. Geen personage in films of boeken met wie ze zich zo kon identificeren als met Scarlett O'Hara (als je het hebt over dappere, vurige en stijfkop-pige ijdelheid), en haar favoriete scène in *Gone with the Wind* is die waarin Scarlett, berooid en hongerig, een jurk naait van Tara's fluwelen gordijnen. In de laatste paar maanden van mijn moeders leven leek haar paasverhaal steeds meer met haar samen te vallen, alsof de werkelijke betekenis, na het zo vaak te

hebben verteld, haar nu pas duidelijk werd. Ze bleef vergeefs proberen de exacte gezichtsuitdrukking van haar moeder te beschrijven, toen haar vader zei dat ook zij er prachtig uitzag. Ik was er natuurlijk niet bij. Ik heb haar niet gezien. Maar ik kende mijn grootmoeder en ik wist dat er zowel liefde als begrip op haar gezicht te lezen zou zijn geweest. Maar omdat ik foto's van haar als jonge moeder heb gezien, weet ik ook welk effect die depressiejaren, zo vol behoefte en angst, op haar mooie gelaats-trekken hadden gehad. En het zou me niet verbazen als mijn moeder verslagenheid van haar gezicht had afgelezen.

En er was nog een reden – weliswaar een minder persoonlijke – dat mijn moeder maar stug bleef doormarcheren, terwijl het in de rede lag om het op te geven: het waren optimistische tijden. Net als de mannen met wie ze af en toe afsprak, had de naoorlogse natie de wind in de zeilen. De soldaten waren als overwinnaars teruggekeerd en toen het feest was afgelopen, maakten ze hun gloednieuwe academische titels, mogelijk gemaakt door de GI Bill, hun nieuwe vaardigheden, hun wereldwijsheid en overschot aan zelfvertrouwen te gelde en kochten huizen in de voorsteden met een dubbele garage. Toen JFK president werd dachten velen, mijn moeder inclusief, dat er een nieuw tijdperk aanbrak, dat de hindernissen die mensen zoals zij buitensloten geslecht zouden worden. Overal leken de kansen voor het oprapen te liggen. Om achterop te raken terwijl iedereen vooruitkwam moest je wel dom of lui zijn, dacht ze – of getrouwd zijn met Jimmy Russo en in Fulton County wonen (waar JFK niet veel aanhangers had). Mijn moeder was niet dom, ze was niet lui en ze was gescheiden van mijn vader, dus ...

Dus. 'Jij,' zei ze gedurende mijn hele middelbareschooltijd tegen me, 'jij zorgt dat je wegkomt uit Gloversville.'

Ik was een keurige scholier, maar een middelmatige, zonder al te veel discipline, meer geïnteresseerd in meisjes en lol trappen dan in werkelijk uitblinken. Ik raakte opgewonden over allerlei dingen, maar verloor stevast mijn interesse als ik ontdekte dat het moeilijk was en er niemand was om me de fijne kneepjes bij te brengen. Mijn moeder had me al zolang als ik me kon herin-

neren verteld dat ik alles kon worden wat ik wilde en ik dacht, zonder ook maar een snipper bewijs daarvan, dat ze daarmee bedoelde dat ik begaafd was. Hoewel mijn docenten hun best deden mij van het tegendeel te overtuigen, wilde ik daar niets van weten. In mijn laatste jaar scoorde ik hoog genoeg bij mijn Regents Exams om in aanmerking te komen voor financiële ondersteuning bij een studie aan elke universiteit in de staat New York. Maar ik ontdekte ook dat de universiteiten in het westen veel goedkoper waren. Als ik naar het Wilde Westen trok, zou ik een moeilijk eerste jaar tegemoet gaan, omdat het collegegeld hoger was voor wie uit een andere staat kwam. Maar al in het tweede jaar zou ik een inwoner zijn, en het zou me minder kosten om zonder financiële hulp de Universiteit van Arizona te doorlopen dan met een studiebeurs naar de State University of New York te gaan. Ik verwachtte dat mijn moeder hier fel tegen gekant zou zijn; ik zou immers ruim vierduizend kilometer van haar verwijderd zijn en het was altijd haar mantra geweest dat wij een team waren, dat we het wel zouden redden zolang we elkaar maar hadden. Dus had ik achterdochtig moeten zijn toen ze geen bezwaar maakte tegen mijn voorstel naar het westen te gaan. Maar zelfs als ik het vermoeden had gehad dat ze iets in haar schild voerde, dan nog zou ik nooit het meest voor de hand liggende hebben bedacht, en het heeft jaren geduurd voordat ik besepte dat die 'trek naar het westen' helemaal niet mijn idee was geweest, dat ze de hele tijd al had gehint in die richting – bijvoorbeeld door te zeggen dat de beste plek om archeologie te studeren (iets wat toen mijn interesse had) de woestijnstaten in het zuidwesten waren – en dat ik die hints braaf in mijn oren had geknoopt. Evenmin maakte ze bezwaar toen ik in het voorjaar van mijn laatste schooljaar aankondigde dat ik een auto wilde kopen.

De reden daarvoor was natuurlijk dat we een auto nodig zouden hebben. Want ze ging met me mee.

Ontdek de beste en mooiste nieuwe boeken met de gratis *Lees dit boek*-app

Wilt u als eerste de beste en mooiste nieuwe boeken ontdekken? Vaak nog voordat die boeken zijn verschenen en de pers erover heeft geschreven? Download dan gratis de *Lees dit boek*-app voor iPhone en iPad via www.leesditboek.nl.